

5. PŘEDNÁŠKA

Lexikální význam a jeho analýza

Vztahy lexikálních jednotek – paradigmatika a syntagmatika slovníku

Základní pojmy a termíny

složky lexikálního významu slova

sémická analýza lexikálního významu – **sémém** – sém

komponenční analýza – komponentní formule

korpusová lingvistika a lexikografie

kolokace a slovníky kolokací

ostenze, ostenzivní definice

sémantické pole: paradigmatická a syntagmatická osa

paradigma – paradigmaticčnost, **syntagma** – syntagmaticčnost

významové vztahy paradigmatické a syntagmatické

Sémická analýza lexikálního významu

sémem – lexikální význam (izolovaný od formy slova), hierarchické struktury ze sémů (jednotlivý význam lexému)

sém – sémantický rys, dílčí (stavební) prvek významu, odráží některý rys denotátu

voda – význam ze sémů: teče (tekutina) – bezbarvá – bez chuti – pije se – slouží k mytí ...

práce

– činnost – má smysl – vyžaduje úsilí ...

židle

– druh nábytku – určena k sedění – s opěradlem – s podstavcem nebo nohami ...

Komponenční formule

- *voda* [-živý]
- *bytost* [+živý, \emptyset lidský, \emptyset mužský, \emptyset dospělý]
- *kůň* [+živý, -lidský, +mužský, +dospělý]
- *člověk* [+živý, +lidský, \emptyset mužský, \emptyset dospělý]
- *muž* [+živý, +lidský, +mužský, \emptyset dospělý]
- *žena* [+živý, +lidský, -mužský, \emptyset dospělý]
- *děvče* [+živý, +lidský, -mužský, -dospělý]

Paradigmatika a syntagmatika

Česká lexikologie, Hlavní termíny, s. 241 a 243:

- **paradigma**: třída prvků libovolné roviny v předpokládané hierarchii jazykového systému (in absentia), které jsou vzájemně ekvivalentní a v širokém smyslu substituovatelné
paradigmatičnost: paradigmatická povaha prvku daná jeho příslušností do jednoho nebo více paradigmat
- **syntagma**: kombinace, spojení minimálně dvou (různých) prvků libovolné roviny podmíněná zpravidla jejich kompatibilitou, popř. schopností konstituovat smysluplné jednotky
syntagmaticčnost: syntagmatická povaha prvku (zvl. kolokabilita a valence)

Vztahy lexému

(Česká lexikologie, s. 29)

1. mimojazykové vztahy externí: odraz (denotát – pojem), denotace (lexém – denotát), vyjadřování (pragmatické rysy), napodobování (citoslovce), naznačování
2. jazykové vztahy interní: polysémie (L_1-S_1, S_2)
3. jazykové vztahy externí

3.1 PARADIGMATICKÉ

3.1.1 významové: synonymie ($L_1-S_1-L_2-S_1$), antonymie, hyperonymie, hyponymie, ko-hyponymie

3.1.2 formálně-významové (slovotvorné)

3.2 SYNTAGMATICKÉ

3.2.1 spojitelnost gramatická (valence) a kontextová (významová, lexikální)

3.2.2 přenášení (na základě podobnosti – lid. etymologie)

3.2.3 formální vztahy (slova podle abecedy, se stejnou slabikou, stejné zakončení, aliterace, homonyma)

Doporučená literatura k 5. přednášce

- Filipec, J. – Čermák, F.: *Česká lexikologie*. Praha 1985, s. 49–54.
- *Příruční mluvnice češtiny*. NLN, Praha 1995, s. 79.
- Cvrček, V. a kol.: *Mluvnice současné češtiny 1. Jak se píše a jak se mluví*. Karolinum 2013, s. 69–70.